

**ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ПЛАТОНА ЛУШПИНСЬКОГО:
ПОГЛЯД НА ТВОРЧІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА**

У статті акцентовано на літературознавчих здобутках маловідомої постаті в українському літературознавстві, колишнього учня С. Смал-Стоцького – Платона Лушпинського. Зокрема, розглядається питання біографії, літературознавчої методології дослідника. Відтак проаналізовано його науково-популярну працю “Естетична аналіза поетичних творів” та простежено естетичну концепцію П. Лушпинського на прикладі творчості Т. Шевченка.

Ключові слова: філологічний метод, методологія, естетичний, Тарас Шевченко, стиль, зміст, форма, гайдамачина.

Olha Melenchuk. Literary Interests of Platon Lushpynskiy: His View on T. Shevchenko's Creative Work

The essay reveals literary achievements of a little-known figure in Ukrainian literary criticism, the student of S. Smal-Stotskyi – Platon Lushpynskiy. Special attention is paid to the biographical issues and literary methodology of the researcher. In this respect the author examines Lushpynskiy's essay “Aesthetic analysis of poetic works” and considers his aesthetic concept applied to T. Shevchenko's creative work.

P. Lushpynskiy developed as a literary critic while studying at the philosophical faculty of Chernivtsi University. The literary views of the researcher were formed not only under the influence of S. Smal-Stotskyi's ideas and concepts, but also due to the good knowledge of the German language and literature. Lushpynskiy was interested in achievements of Western European literary and philosophical thought, which contributed to the development of his own approaches to analyzing and evaluating the works of art, and enriched his idea of art in general. The nature of the scholarly studies by P. Lushpynskiy testifies that the framework of his literary methodology is the philological method, the original idea of which is the aesthetic criterion as a basis for evaluating the piece of art.

P. Lushpynskiy's views on the categories of beauty, ethical and aesthetic ideals, the role and significance of poetry, its external form and internal content, and stylistic features as well are mainly embodied in his essay “Aesthetic analysis of poetic works”.

The research works dealing with T. Shevchenko's writings form a considerable part of P. Lushpynskiy's scholarly heritage. The worldview evolution of the author of “Kobzar” is considered by P. Lushpynskiy in the article “Shevchenko's “Kholodnyi Yar”” (1930). Some significant changes in the poet's mood were related here to the second trip of T. Shevchenko to Ukraine. P. Lushpynskiy argues that in “Kholodnyi Yar” the author achieves a true aesthetic ideal, where the “harmony between content and form” is present, and high artistic skills are realized. In his analysis of Shevchenko's poetry P. Lushpynskiy emphasizes a special author's ability to portray personalities, show their own experiences, feelings, depict the images, which appear in the characters' own imagination. Shevchenko's poems written in exile are evaluated by P. Lushpynskiy as the best examples of the poet's style.

Keywords: philological method, methodology, aesthetic, Taras Shevchenko, style, content, form, Haydamaky movement.

У книжці спогадів та щоденникових записів про події Першої світової війни на Буковині “Бажаємо до України!” (2008), упорядкованій О. Добржанським і В. Стариком [1], серед сотень імен, які залишили помітний слід у суспільно-політичному та культурному житті на теренах Буковини, згадується й літературознавець, педагог і громадський діяч Платон Лушпинський (1880 – 1952), чия творча спадщина нині фактично невідома в українському літературознавстві.

П. Лушпинський, галичанин за походженням, народився 27 червня 1880 р. в селі Пилипче Борщівського району нинішньої Тернопільської області в родині священика. Перші знання отримав удома завдяки приватному вчителю, а відтак, 1890 р., вступив до Буцацької гімназії, де навчався чотири роки, після чого переїхав до Станіслава, а 1898 р. склав іспит зрілості в тамтешній гімназії. Вищу освіту П. Лушпинський спочатку здобував на філософському факультеті Чернівецького університету (1899 – 1902), вивчаючи слов'янську та германську філологію. З 1903 р. працював молодшим учителем у Львівській гімназії ім. Франца Йосифа і принагідно, до 1904 р., був постійним слухачем Львівського

університету, де слухав лекції з граматики санскриту, історії мистецтв, історії грецького красномовства. У 1905 – 1906 рр. працював молодшим учителем у гімназіях міст Бережани й Станіслав. Того ж 1906 р. П. Лушпинський знову стає студентом Чернівецького університету, щоб протягом наступного 1907 р. навчатися у Віденському університеті [5]. У 1910 р. склав учительський іспит з української та німецької мов.

Педагогічна діяльність П. Лушпинського розгорталася спочатку на Тернопіллі – у Бережанській (1905 – 1910) та Буцацькій (1910 – 1913) гімназіях. Згодом він працює у Львівській академічній гімназії (1913 – 1921), доцентом німецької літератури у Віденському приватному українському університеті (1929), а від 1945 р. – на посаді доцента Львівського університету. Був членом педагогічних товариств “Рідна школа”, “Учительська громада”, головою Буцацької філії товариства “Просвіта” (1912 – 1913), належав до академічного Наукового товариства імені Шевченка (від 1937 р.). З науковою метою перебував у Німеччині (1911, 1920, 1925), Югославії (1927), Австрії та Польщі (у різні роки) [6].

Відомостей про П. Лушпинського в науковій літературі небагато, та й то вони дуже скупі. Надійним джерелом інформації лишається його коротка біографія, написана 31 травня 1907 р. німецькою мовою й подана як документ для складання випускних іспитів у Чернівецькому університеті, та рукописна біографія, написана для НТШ, а також окремі мемуарні згадки його сучасників. Зокрема, один із учнів П. Лушпинського, Л. Щербатюк, у спогадах із нагоди відзначення сотих роковин Львівської української академічної гімназії, надрукованих 1968 р. в американській “Свободі”, так описував свого гімназійного наставника: “Учитель німецької мови Платон Лушпинський любив селян. Коли на гімназійному коридорі з’являвся селянин <...>, – професор Лушпинський зараз же підходив, довго тряс йому руку, розмовляв дружньо й ласкаво. Селянські ж сини, що жили у Львові на “станціях” [тобто на квартирах у львівських міщан. – О. М.], користувалися у професора Лушпинського одним спеціальним привілеєм. Коли до такого учня приїжджали у відвідини батьки з села, – він був звільнений того дня від обов’язку готуватися вдома до лекції німецької мови” [17, 3]. Автор спогадів писав, що, знаючи про такі привілеї для немісцевих учнів, сам кілька разів згрішив перед педагогом: невиконання домашніх завдань мотивував відвідинами батьків, які насправді проживали у Львові. Та коли вчитель докопався до правди, то, за зізнанням Л. Щербатюка, “це був страшний день. Лушпинський стояв наді мною і... мовчав. Тільки нижня щелепа в нього тряслася під затиснутими зубами” [17, 3]. Уникнути відповідальності не вдалося, бо вчитель повідомив про все батькам. Згадана пригода допомагає зрозуміти характер і вдачу П. Лушпинського як людини й педагога. А ще він мав неабиякий вплив на своїх учнів, умів зацікавити їх, прищепити любов до рідного слова та національної культури, сприяв зростанню їх національної свідомості. Відомий український композитор, педагог і диригент М. Колесса, пригадуючи роки навчання у Львівській академічній гімназії, визнавав, що одним із його улюблених предметів було українське письменство: “Любов і до української літератури, і до творчості Шевченка зокрема прививав нам особливо наш викладач, що провадив у нас українську літературу в останніх двох класах, – Платон Лушпинський, який був просто залюблений у поезію Шевченка, навіть мав деякі наукові праці, йому присвячені” [4, 42]. Водночас П. Лушпинський був іще й добрим декламатором. У студентські роки він часто виголошував напам’ять поезії українських авторів, особливо любив Шевченкові твори і вважався одним із найкращих читців серед молоді. Про це свідчив В. Сімович [13].

Цікавою сторінкою в життєвій долі П. Лушпинського був період навчання в Чернівцях. Він належав до гурту “ліберальної молоді генерации”, де “вели перед: Василь Сімович, Мирон Кордуба, Остап Луцький, Гриць Герасимович [саме він побудував сестрі Романа Смаль-Стоцького першу в Чернівцях хату в українському стилі. – О. М.], Платон Лушпинський та низка інших діячів. До них заїздив і Богдан Лепкий, і їм сприяла Ольга Кобилянська” [1, 668], – пишуть наші сучасники. Творчому зростанню П. Лушпинського сприяло членство у студентському товаристві “Союз”, а згодом – у літературно-науковому гуртку “Молода Україна”, який мав власний журнал з однойменною назвою і видавництво. Члени гуртка організували дискусії та просвітні поїздки селами буковинського краю з виголошенням рефератів на різні теми і називали себе “українцями”. Спільним захопленням для більшості учасників гуртка лишалася творчість Т. Шевченка. У своїх спогадах про студентські роки В. Сімович згадує: “За моїх часів Шевченкознавча праця студентів Чернівецького університету ще тільки зароджувалася. Сам я тільки один семестр (1901/2 акад[емічного] року, а був я тоді на третьому році) проводив під рукою проф. Стоцького цю працю. Та нас тоді було тільки четверо українців: Платон Лушпинський, Богдан Левицький, Микола Харжевський [рано пішов із життя. – О. М.] та я. Кожний із нас робив інтерпретації Шевченкових творів. Праця наша йшла жваво, була нераз досить цікава. І досі не сходить із голови дуже докладний огляд історичних джерел до “Гайдамаків” Платона Лушпинського: ним він вивчив чи не дві третини всіх годин семінара” [12, 80].

В архівній справі випускника Чернівецького університету П. Лушпинського є документ, який підтверджує його роботу над темою “Історична основа та літературно-історична цінність поеми Шевченка “Гайдамаки”, що була представлена до розгляду екзаменаційній комісії для отримання посади вчителя в гімназіях і реальних училищах. Про працю, присвячену “Гайдамакам”, та її рецензування на засіданні філологічної секції НТШ професором О. Роздольським також згадує П. Лушпинський і в автобіографії. На жаль, розвідку не було надруковано, і сліди її загубилися. Зате збереглися його стаття “Шевченків “Холодний Яр” (1930), теоретична праця “Естетична аналіза поетичних творів” (1933), науково-популярна стаття “Семен Палій у межигірським монастирі” (1938) зі звертанням до низки творів Т. Шевченка. Цікавим штрихом стосовно шевченкознавчого доробку П. Лушпинського є його письмова екзаменаційна відповідь на питання “Шевченко а Бодяньський”, датована 20 травня 1910 р., виявлена серед архівних документів [9].

Зважаючи на творчу активність Лушпинського ще в студентські роки, є всі підстави стверджувати, що саме тоді відбулося становлення його як літературознавця. До того ж його наукові погляди викристалізувалися не тільки під впливом С. Смаль-Стоцького, його ідей і концепцій, а й завдяки доброму знанню німецької мови й літератури; він виявляв поглиблений інтерес до здобутків західноєвропейської літературознавчої й філософської думки, і це сприяло виробленню власних підходів до аналізу й оцінки художніх творів, збагачувало уявлення про мистецтво загалом. Широту поглядів, мислення П. Лушпинського, його ерудицію, глибокі знання іноземних мов, а також захоплення не тільки українською, а й світовою літературою засвідчують праці “Шекспірівська закраска драми Генріха Красінського “Гонта” (1928), “Й. В. Гете “Фавст” (Зміст й пояснення)” (1943) тощо.

Питання еволюції світогляду автора “Кобзаря” – у центрі статті П. Лушпинського “Шевченків “Холодний Яр” (1930), де простежено зміни в настроях поета, що впливали на його творчість та були насамперед пов’язані з другою поїздкою Т. Шевченка в Україну. Болісне сприйняття тодішньої сучасності зумовлювало

зміну поглядів поета, зазначає П. Лушпинський, і відобразилося в його творах, у яких дедалі сміливіше звучить революційний тон. Поет сміливо виступає проти кріпацтва й царського режиму. П. Лушпинський називає фактори впливу на формування політичного світогляду Т. Шевченка, а це ідеї фур'єризму, сповідувані гуртком петрашевців (очолював російський мислитель і громадський діяч М. Буташевич-Петрашевський), ідеологія декабристського руху, знайомство з періодичними виданнями польських революційних гуртків та організацій, творчість А. Міцкевича, а особливо участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, бо “в їх [кирило-мефодіївців. – О. М.] існуванні він бачив той реальний ґрунт життя, з якого тягнув соки свого натхнення” [8, 93] тощо. До речі, уперше зв'язки Т. Шевченка з петрашевцями широко показав О. Дорошкевич у статті “Шевченко й петрашевці в 40-х роках” (1926). П. Лушпинський доводить, що це, звісно, впливало на ідейно-художній зміст поезій Т. Шевченка (особливо тих, які з'явилися протягом 1843 – 1845 рр. і в яких найбільше “революційного пафосу”), виокремлюючи твори “Єретик”, “Великий льох”, “Кавказ”, “І мертвим, і живим...”, “Холодний Яр”, “Маленькій Мар'яні”, “Давидові псалми”, “Три літа”, “Заповіт”.

З-поміж названих творів Лушпинський фокусує увагу на “Холодному Яру”, де поет замислюється над проблемою кріпацтва й гайдамацького руху, бо “гайдамаки ніколи не сходили йому з думки” [8, 93]. Цей поетичний твір є своєрідним відгомном поеми “Гайдамаки”, яку свого часу ґрунтовно вивчав П. Лушпинський. Саме в “Холодному Яру” Т. Шевченко засуджує упереджене ставлення до гайдамаків з боку історика А. Скальковського, який називав їх “розбойниками”, “ворами”. В українській історіографії погляди Скальковського на гайдамаччину розкритикував М. Максимович у рецензії на його працю “Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII столетии, 1733 – 1768” (1845), де наголошував, що історик насправді не “уміє відділити видумки від правди” та розібратися в питанні ставлення запорожців до гайдамаків. Це стверджує й П. Лушпинський, зокрема звертає увагу на суттєві деталі твору. Міркуючи над таким глибоким осмисленням Т. Шевченком історичного минулого у вірші “Холодний Яр” (чи спочатку над критичною статтею М. Максимовича на працю А. Скальковського, а чи навпаки), доходить висновку, що те місце, де поет стає на захист Гонти, непомірно свідчить про докладне прочитання Шевченком монографії А. Скальковського. Бо насправді М. Максимович “на Залізняка спиняється коротко, а про Гонту і не згадує і не бере його в оборону. Значить, зі статті Максимовича Шевченко не міг довідатися, чи і як зневажає Скальковський Гонту, а прецінь відповідь на цю зневагу – це кульмінаційна точка поезії “Холодний Яр” [8, 99]. Зрештою, дослідник переконаний, що на праці А. Скальковського увагу Т. Шевченка таки звернув М. Максимович, до того ж перебування 1845 р. в Україні та подорожі по Київському, Звенигородському та Канівському повітах, “де найсильнішим полум'ям вибухнуло гайдамацьке повстання” [8, 98], спонукали поета дати гідну відповідь, утілену в “Холодному Яру”. Уважно прочитуючи праці А. Скальковського “История Новой Сечи, или последнего Коша Запорожского” (1841 – [42]) і “Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII столетии, 1733 – 1768” (1845), П. Лушпинський знаходить пояснення неоднозначній оцінці гайдамаччини з боку історика та переконується, що причина криється насамперед в “услужливості для російського правління”, бо насправді “Скальковський не міг строго об'єктивно писати своєї історії Гайдамаччини, бо все мав на думці, що про його працю скажуть високі власті. Як він міг бути справедливий супроти Гайдамаків, коли проти них воювало російське правління” [8, 98]. П. Лушпинський вважає: “<...> поезія “Холодний Яр” є інвективою не тільки на автора “Наїздів

гайдамаків”, але й на усіх приклонників кріпацького ладу і проти усіх поклонників царської влади” [8, 103]. Він зараховує цей твір до числа найкращих у Шевченковій творчості, говорить про його яскраво виражений революційний тон, чого ще не нема в “Гайдамаках”. Пізніше Ю. Івакін у праці “Коментар до “Кобзаря” Т. Шевченка. Поезії до заслання” здійснить ширше уточнення щодо згадки Т. Шевченком А. Скальковського й ототожнення його постаті з тодішнім панством у цілому: “<...> сатиричну дискредитацію українського панства поет здійснює тут по трьох лініях: по-перше, він викриває соціальне гноблення “сердешного люду”, “новими ляхами”, по-друге, таврує плазування “національного” панства перед царизмом (“овеча натура”), по-третє, звинувачує дворянських літераторів у фальсифікації історії України (одверто пояснюючи цю фальсифікацію класовою природою Скальковських)” [3, 353]. Не оминає П. Лушпинський увагою питання високої художності твору: зосібна, описує влучність Шевченкових висловлювань, емоційну забарвленість, метафоричність поетової лексики. Дослідник вважає абсолютно хибною думку про вульгарність вислову “брешеш, людоморе!”, де неологізм “людомор” ужито для підсилення “обурення поета, його святого гніву, нездержимого глуму із-за нікчемности людської” [8, 104–105]. Силу подібних висловлювань Т. Шевченка дослідник порівнює з тими, що вийшли з-під пера велетнів світової літератури – Аристофана, Шекспіра, Байрона, Данте та Гете (зокрема, наводиться приклад із Данте, який “у патріотичнім болю називає Італію люпанарем [у Стародавньому Римі так називали будинок розпусти. – О. М.] народів” [8, 105]). У сучасному літературознавстві свої спростування щодо лайливого “людомори” запропонував В. Яременко: “Ним точно означено тих, хто морить (у значенні усипляє), знесилює або морочить (вводить в оману, дурить) людей неправдою взагалі й історичною зокрема” [19, 161].

П. Лушпинський доводить, що в “Холодному Яру” автор сягає справжнього естетичного ідеалу, де існує “гармонія між змістом і формою, нема розливності – а енергія і концентрація думок, мужеський тон – приковує читача і пориває його за собою” [8, 104], отже, цей поетичний твір високої художньої майстерності.

До появи статті “Шевченків “Холодний Яр” у шевченкознавстві не було спеціального дослідження цього твору, тому її положення ляжуть в основу подальших розвідок радянського часу, зокрема вже згадуваної праці “Коментар до “Кобзаря” Т. Шевченка. Поезії до заслання” Ю. Івакіна, який лише підсилив погляди Лушпинського та підніс вірш “Холодний Яр” “до вершин революційної поезії Т. Шевченка періоду “трьох літ” [3, 349]. У сучасній академічній “Шевченківській енциклопедії” з незначними скороченнями вміщено ґрунтовну статтю “Холодний Яр” П. Волинського, до цього надруковану в “Радянському літературознавстві” (1980), та історіософське осмислення змісту вірша Р. Харчук.

Наукові студії П. Лушпинського свідчать, що в основі його літературознавчої методології лежить філологічний метод, вихідною ідеєю якого є естетичний критерій оцінки художнього твору. На думку В. Перетца, засновника філологічного семінару в Київському університеті (1904), естетичний метод вважається одним із найпримітивніших і ті, хто його застосовує, свідомо або несвідомо створюють для себе певний ідеал прекрасного та, орієнтуючись на нього, розглядають літературні твори і в цілому, і в деталях [11, 30]. Погляди Лушпинського на категорії краси і прекрасного, етичного й естетичного ідеалів, ролі та значення поезії, її зовнішньої форми і внутрішнього змісту, стилістичних особливостей головно втілено в його науково-популярній студії “Естетична аналіза поетичних творів”, що спочатку була виголошена як доповідь на методичному курсі української мови у Львові 1933 р. Її зміст базується на

ґрунтовному опрацюванні теоретичних праць з естетики та поетики відомих європейських учених, зокрема Г. Бара, О. Вальцеля, Р. Гамана, Г. Гегеля, М. Десуара, В. Дільтея, Г. Корфа, Б. Кроче, Р. Лемана, Т. Маєра, Ф. Фішера та ін. Відчутне переосмислення творчого доробку й античних мислителів – Платона та Аристотеля.

З'ясовуючи природу поетичного твору, П. Лушпинський пов'язує його значення з концептами “життя–образ–слово”, стверджує, що поезія – це “образ і вираз життя” – зовнішнього і внутрішнього, який розкривається через образи та слово, бо поезія – це і є мистецтво слова [7, 3]. Зосереджуючись на естетичній категорії краси, співвідносить це поняття з “повнотою життя”, гармонійного єднання фізичного і духовного: “<...> Краса починається від фізичної сили і принадності, а проявляється в гармонії шляхотних почувань, сердечності, щирості, або в блискучім інтелекті, в глибині почувань і думок, а завершується в оригінальній індивідуальності, що з неумовною конечністю шукає собі форми, виразу або в житті, в ділі, або в мистецькій творі. – Таке життя найчастіше дає нам поезія” [7, 4]. Дослідник убачає естетично значущими одиницями поетичного твору вираження “величності й героїчності”, взаємовідповідної “принадності фізичної і душевної сил”, водночас остання “осягає своє найбільше вироблення тоді, коли обов'язок і вроджений нахил, вподоба стоять у повній гармонії, коли душа робить добро і не потребує поборювати противних поривів і бажань, коли етичність є безпосереднім впливом природніх інстинктів” [7, 5]. Звідси, за Ф. Шиллером, учений уводить поняття “гарної душі” та ілюструє його прикладом із “Гайдамаків” – образом черниці (вона опікується Оксаною й радіє щастю інших).

Важливими складниками є також духовна глибина, чуттєвість автора, що дає високоякісний продукт, бо в “поезії має проявитися цілий чоловік: зі своїми зміслами, чуттям, інтелектом, волею, як одноцільна одиниця. – Життєва, інтелектуальна мудрість може стати поетичною, коли є об'явленням переживань, настрою духа, характеру мистця, коли пливе безпосередньо з душі, а не з розуму” [7, 6]. П. Лушпинський висловив суголосну із Франковою думку про те, що в українському письменстві після Т. Шевченка найбільш глибоким і чуттєво-проникливим у своїй творчості виступає В. Стефаник, у європейських літературах – Данте Аліг'єрі, В. Шекспір та Ф. Достоєвський. До того ж дослідник переконує у важливості співіснування естетичного з етичним, оскільки моральне є особливо цінним у поезії. “Етичне, – стверджує Лушпинський, – мусить іти в парі з силою, інтензивним життям, свіжістю, оригінальністю або легкістю й принадністю, щоб увійти в поезію” [7, 7]. Водночас дослідник розв'язує питання ролі “правди” в поезії як вияву естетичного, проте не підтримує натуралістичну теорію (фотографічне відтворення реальності). На його думку, поезія не тільки “має дати <...> неприкрашений образ дійсності. Нема краси, лише правда!” [7, 9]. П. Лушпинський переконує в протилежному, доводить, що “в красі є також правда” і дуже важливо, “коли поезія має на нас зробити вражіння, значить, розбудити наші життєві сили, то не може бути фотографією буденного, монотонного життя, такого, як ми його щодня бачимо. Вона мусить мати ту оригінальність, якої ми в буденному житті або не стрічаємо, або бачити не вміємо без помочі поета. У цій оригінальності саме лежить краса. <...> І те індивідуальне, одноразове, оригінальне виступає з переконуючою силою і ясністю у правдивій поезії і дає нам інтензивні переживання” [7, 9–10]. Натуралізм зі своєю фактографічністю й документальністю не те що приглушає, навпаки – позбавляє твір таких естетичних категорій, як “героїчне” і “трагічне”, тому вчений справедливо доводить: “<...> поезія, це не наслідування природи, не фотографія, не об'єктивний научний експеримент ученого-природника. Мистецтво взагалі не наслідує природи” [7, 12]. Отже,

у розумінні дослідника справжня поезія представляє “образ цілого життя”, вона не має “практичних цілей етичної, політичної або соціальної натури. Поет звертається до інтуїтивних сил нашої душі, до фантазії, чуття, коли ж він піддається тенденції, то виходить поза межі естетики, значить поезії” [7, 13]. Водночас П. Лушпинський зазначає, як важливо поетові втримати рівновагу, не стати на шлях проповідництва й моралізаторства (через це поетичний твір утрачає свою естетику).

Дослідник констатує, що авторська тенденційність здебільшого позбавляє можливості створення справжніх “образів життя”, у такому разі наскрізними стають “декламація” й “риторика”; за Лушпинським, це притаманне поезії Б. Грінченка й О. Кониського. Проте до зразків високого поетичного мистецтва (воно тратить “своє тенденційне вістря”) П. Лушпинський зараховує “Божественну комедію” Данте, порівнюючи цього автора з Т. Шевченком: “Шевченко теж, так само, як Данте, пише на злобу дня, він малює пекло на Україні, але в його творах незвичайно рідко разить читача дидактичний тон, тенденційність, а до самих вершків поезії, що стає величною візією, піднімається він у своєму Заповіті” [7, 16]. У згадуваній праці Лушпинський повсякчас апелює до Т. Шевченка, високо підносить його творчість і ставить у ряд визначних європейських поетів. Водночас убачає спорідненість не тільки з Данте (хоч би співзвучний мотив сну), а й подібність між твором “Ессе homo. Як стають самі собою” Ф. Ніцше та уривком із “Гайдамаків” Т. Шевченка, знаходячи спільне в авторських “візях” (пережитих образах власної уяви), навіть висуває тезу: якби тоді існував переклад “Гайдамаків” німецькою, то можна було б припускати, що Ф. Ніцше писав свої замітки під впливом Т. Шевченка. До речі, дослідник чомусь не враховує того факту, що Шевченків доробок став відомим у німецькомовному світі від 1870 р. завдяки Й. Г. Обрістові, який видав критико-біографічний нарис про українського поета з окремим додатком, де було запропоновано 14 перекладених ним творів, зокрема й три частини з поеми “Гайдамаки”. А “Ессе homo” Ф. Ніцше датується 1888 р., тож німецький філософ міг і чути про Т. Шевченка.

Аналізуючи поезію Шевченка, Лушпинський зауважує високу майстерність автора, його вміння опоетизовувати картини зовнішнього світу, передавати власні переживання, відчуття, змальовувати образи, що постають в уяві. Яскравими взірцями вважає П. Лушпинський вірші, написані на засланні, де митець “одухотворює, оживляє зовнішній світ і через те оживлення великий поет ділає сильніше, як правдива дійсність” [7, 21], і наводить за приклад “За сонцем хмаронька пливе...”, “Мов за подушне, оступили...” та ін. Відтак, акцентуючи на художніх особливостях поетичних творів Т. Шевченка, П. Лушпинський робить слушні узагальнення щодо художніх засобів: “<...> персоніфікації, порівняння, метафори – це не прикраса поезії, що родиться разом з поезією. Поет не прикрашує ними своїх думок і почувань. Ні, він ними думає, чує, він їх переживає. – Тому поезія не може бути субстратом до навчання стилістики, тропів і фігур, бо поет не складав їх як мозаїку” [7, 22]. Не оминає дослідник питання ритмомелодики та стильових особливостей поетичних творів (П. Лушпинський, за В. Перетцом, поняття стилю асоціював із художньою формою), зауваживши, що, приміром, для поезії Т. Шевченка прикметний “ритм ямбічний”, але він “не одностайний” [7, 23]. До речі, проти таких висновків виступав С. Смаль-Стоцький, розкритикувавши працю Б. Якубського “Наука віршування” (1922), де автор констатував: “Шевченко <...> писав і “метро-тоничним” чотирьохстоповим ямбом, і силабичним дванадцятискладовим віршем, і народньою коломиюкою” [18, 81]. Смаль-Стоцький заперечував “ямбічну теорію” та “комбінації хорев із ямбами” в Т. Шевченка, натомість доводив “коломиюковий, козачковий (шумковий) народний ритм” і “колядковий” зокрема.

Розглядаючи стиль як естетичну категорію, П. Лушпинський, очевидно, іде за Ф. Шиллером і виокремлює два типи творчості – реалістичний та ідеалістичний із притаманними їм “численними відклоненнями й відтінками” [7, 31]. Сам німецький поет і філософ у трактаті “Наївна і сентиментальна поезія”, пояснюючи різницю між “реалістами” та “ідеалістами”, тлумачить, що перший керується необхідністю природи, а другий необхідністю розуму, тому між ними існує таке ж співвідношення, як між діями природи і розуму. У природі, доводить Шиллер, немає нічого вільного, але водночас і немає нічого довільного. Так само поводить себе й реаліст у своїх знаннях і вчинках. Виокремлює Ф. Шиллер у характері реалістів моральність, а тому їхні думки і вчинки завжди залежать від розуму. Чого, наприклад, не скажеш про ідеалістів, які, за Шиллером, навпаки, послуговуючись власним досвідом і переконаннями, будь-що приміряють до себе, оскільки абсолютною величиною буває всяке ними створене поняття, всяке ними визначене вирішення [16].

Шевченковій творчості, констатує Лушпинського, притаманні обидва стилі: „Катерина” написана в стилі реалістичнім, „Наймичка” в ідеалістичнім” [7, 26]. Узагалі ж “стиль поета залежить також від його настроїв” [7, 30], – міркує П. Лушпинський. Учений, очевидно, іде за І. Франком, який зауважив Шевченкове поклоніння мистецтву, що було для нього “чимсь божественним, вічним, чимсь таким, до чого треба приступати з побожним трепетом. <...> Отсе високе розуміння штуки кермувало рукою Шевченка і при писанні “Наймички”, воно, мабуть, заставляло його очищувати вибрану тему від усіх лишніх подробиць, від усіх, так сказати, жужлів буденного життя, щоби тим способом піднести звичайний життєвий факт в ясну сферу ідей” [15, 251]. Власне Франко доводить співіснування реалістичного та ідеалістичного у творчості Т. Шевченка, бо “вірно заобсервований і вміло вхоплений факт живої дійсності він старався тим способом перетворити в тип, скристалізувати в символічний образ самої ідеї” [15, 251]. Наскрізною ідеєю Шевченкового доробку й найбільшою святістю І. Франко вважав оспіване поетом “сімейне життя, патріархальне і сумирне” [15, 252]. Виходячи з цих міркувань, через “ідилічну тему родинного щастя” стає зрозуміло, чому дослідники в плані стилю вважали “Наймичку” Т. Шевченка ідеалістичною. Натомість В. Смілянська доводить наявність “характерного для Шевченка-поета індивідуального синтезу кількох стилів” [14, 421]; за її словами, “визнаючи психологічний реалізм характеру Ганни та багатьох побутових подробиць, усе ж бачимо перевагу сентиментального максималізму в побудові характерів та ідилічності в зображенні хуторян; типово романтичним є вступ до твору” [14, 421].

Ясна річ, стиль є вираженням світогляду письменника, який еволюціонує під впливом різних подій і обставин протягом життя, з набуттям певного досвіду. Слушними на цю тему є міркування В. Перетца: “Стиль не остається незмінним, неподвижним; он видоизменяется во времени, и задача историка – обнаружить и проследить эти видоизменения в связи с ростом исторических условий и видоизменением эстетического и идейного содержания эпохи” [11, 15]. П. Лушпинський доводить, що переломним етапом у житті Т. Шевченка став період його заслання, а тому в поетичних творах, написаних на Кос-Аралі 1848 р. “стрічаємо і наскрізь реалістичні картини і думки, написані в ідеалістичнім стилі” [7, 30]. До того ж у праці “Естетична аналіза поетичних творів” П. Лушпинський детально розглядає різницю між стилями, зокрема реалістичним та ідеалістичним, звертає увагу на особливості стилів рококо й раціоналізму, а також простежує відмінності між імпресіонізмом та експресіонізмом.

З усього видно, що в процесі дослідження художнього твору, осмислення його суті для П. Лушпинського важливий насамперед естетичний аспект. Чи є

насправді цілком виправданим такий звужений методологічний інструментарій, обраний дослідником, – спірне питання. В. Перетц переконував, що естетичний метод не є об'єктивним критерієм оцінки літературних творів, оскільки “ідеал краси – річ мінлива. Те, що видається прекрасним в одну епоху, людьми іншої епохи сприймається зовсім інакше” [10, 149]. Представник культурно-історичної школи С. Єфремов убачав естетичний критерій невід'ємною складовою цілісного аналізу художнього твору, проте “скрізь і всюди його самого тільки висовувати, в ньому бачити альфу і омегу літературного життя і, найголовніше, на ньому тільки й обмежуватися, будуючи всю історію письменства – це означало б зводити велике й серйозне явище до мізерних наслідків <...>. Спинятися ж спеціально на естетичній оцінці варто хіба тільки тоді, коли якісь твори мають винятково естетичний інтерес, коли в цьому полягає їхня індивідуальна прикмета” [2, 26]. М. Наєнко вважає такі міркування найбільш істинними, він узагальнює, що ті художні твори, “в яких присутня геніальна вічність, у яких заховано манливу і мерехтливу таїну, оцінити можна тільки в плані естетичному, але, звичайно, не формалізуючи його” [10, 149]. Об'єктом літературознавчого аналізу П. Лушпинського став доробок найвідоміших постатей української та світової класики (Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Олеся, А. Міцкевича, В. Шекспіра, Й. Гете, Д. Байрона та ін.), у чиїх творах дослідник знаходив “вічні естетичні цінності”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Добрянський О., Стафик В.* Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). – Одеса: Маяк, 2008. – 1168 с.
2. *Єфремов С.* Історія українського письменства / [Передм. М. К. Наєнка; худож. оформл. В. М. Штогриня]. – Київ: Феміна, 1995. – 688 с.
3. *Івакін Ю.* Коментар до “Кобзаря” Шевченка. Поезії до заслання / [Відп. ред. Є. П. Кирилюк]. – Київ: Наук. думка, 1964. – 371 с.
4. *Кияновська А.* Микола Колесса: композитор, диригент, педагог, діяч національної культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.npu.edu.ua/!e-book/book/html/D/im_kiov_kolessa_tom1/Elektronpidr.pdf
5. *Лушпинський П.* Curriculum vitae (Коротка біографія) // Дело о приеме экзаменов у выпускника философского факультета Черновицкого университета Лушпинского Платона-Леонтуса. 1910 – 1911 // ДАЧО. – Ф. 759. – Оп. 1. – Од. зб. 178. – Арк. 34.
6. *Лушпинський П.* Біографія. Список наукових праць // ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 388. – Арк. 45–47.
7. *Лушпинський П.* Естетична аналіза поетичних творів. – Львів, 1933. – 39 с.
8. *Лушпинський П.* Шевченків “Холодний Яр” // Україна. – 1930. – Кн. 3–4. – С. 89–105.
9. *Лушпинський П.* Шевченко а Бодянский // ДАЧО. – Ф. 759. – Оп. 1. – Од. зб. 178. – Арк. 29–31.
10. *Наєнко М.* Історія українського літературознавства: Підручник. – Київ: ВЦ “Академія”, 2001. – 360 с. (Альма-матер).
11. *Перетц В.* Краткий очерк методологии истории русской литературы. – Петроград: Academia, 1922. – 164 с.
12. *Сімович В.* Гурток кобзарознавства // *Сімович В.* Праці : у 2 т. Т. 2 : Літературознавство. Культура / [Упоряд. А. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник; передм. Ф. Погребенника]. – Чернівці: Книги–XXI, 2005. – С. 78–81.
13. *Сімович В.* Леся Українка на Буковині. Спомини // *Сімович В.* Праці у 2 т. Т. 2 : Літературознавство. Культура / [Упоряд. А. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник; передм. Ф. Погребенника]. – Чернівці: Книги–XXI, 2005. – С. 700–724.
14. *Смілянська В.* “Наймичка” // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 4. : М–Па / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – Київ, 2013. – С. 419–421.
15. *Франко І.* Шевченкознавчі студії / [упоряд. М. Гнатюк]. – Львів: Світ, 2005. – 472 с.
16. *Шиллер Ф.* О наивной и sentimentalной поэзии // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://proflib.net/chtenie/117863/fridrikh-shiller-o-naivnoy-i-sentimentalnoy-poezii.php>
17. *Щербатюк А.* Філія, філія... (Ще кілька спогадів) // Свобода. – 1968. – Ч. 179. – 27 вересня. – С. 3.
18. *Якубський Б.* Наука віршування. – Київ: Слово, 1922. – 122 с.
19. *Яременко В.* Історіософський зміст Шевченкових “Гайдамаків” (До 170-річчя виходу поеми) // Український історичний журнал. – 2011. – №2. – С. 159–179.

Отримано 4 лютого 2017 р.

м. Чернівці